

յաղթանակը. որովհետեւ ատոնց պարգևե-
կամ վարձք կը խոստանայ. իսկ ասոր մէջ
նոյն ինքն խաղաղարը որդին կ'ըլլայ պար-
գեններ տուող Աստուծոյն:

Ատուգիւ մարդիկ որչափ մնասներէ եւ
վտանգներէ դերձ պիտի մնային եթէ խա-
ղաղութեան ողբով թրձուած ըլլային:

Ատեղութիւնը, չահախնդրութիւնը, դա-
ւըն ու նենգը, կեղծիքը և շողմքը պիտի
գաղթէին. անհատներ վճիտ խիղճ մը պի-
տի ունենային արեւի պէս. ընտանիքներու
մթնլորտը պիտի ըլլար ջինջ երկինքի նման
պայծառ և լուսաշող. Բրիտտոսի եկեղեցին
պիտի հանդիսանար անառիկ ամրոցը հո-
գեկտն հարստութեան. ընկերային հաստա-
տութիւններէն պիտի բխէր կեանքի օրհ-
նութիւնները և մարդկութիւնը, պիտի
ուսճանար խաղաղութեան անսպառ բա-
րիքներու վայելչութեան մէջ:

Ի դուր տեղ չէ որ Բրիտտոսի եկեղեցւոյն
մէջ ամէն օր և ամէնէն շատ եռադադուրիւնն
է որ կը յեղշուէ:

Եռադադուրի՛ւն տակնեցուն:

Երանի՛ խաղաղարարներուն, որովհետեւ
անոնք պիտի կոչուին Աստուծոյ որդիներ:

Բ. Ե.

ՇՈՄԱՊԱՀՈՒԹԻՒՆԸ

ՀԻՆ ԵՒ ԱՐԳԻ ՀՐԷԻՅ ՔՈՎ

Ա. Մովսի մեծ օրը կամ Քաւուրեան Տօնը:

Քաւութեան տօնը, որ կը կատար-
ուէր եօթներորդ ամսուն (Թշրի = Սեպ-
տեմբեր — Հոկտեմբեր) տասներորդ օրը,
պարզապէս կը կոչուէր նաեւ Մովս: Ինչպէս
հրէական ամէն տօները՝ Քաւութեան Տօնն
ալ կը սկսէր նախընթաց օրուան արեւը
մարը մտնելուն, ու կը տեւէր մինչեւ յաջորդ
օրուան իրիկունը: Տօնն ու Մովս միևնոյն
տեղողութիւնն ունէին: Քաւութեան Տօնը
«Շարթ շարթութեան» էր ու բացարձակ
հանգիստի օր մը (Ղեւտ. ԺԶ. 31): Քա-
հանայապետը այդ տոթիւ կը հագնէր ճեր-
մակ կտաւէ զգեստներ ու ինք միայնակ կը
մտնէր Սրբութիւն Սրբոցը ու կը սրբէր
զայն, ինչպէս նաեւ կը սրբէր Սրբութիւնն

ու Զոհադործութեան Սեղանը. ապա ձեռ-
քերը կը դնէր քաւութեան նոխաղին վրայ
որ իր վրայ կը կրէր ամբողջ ժողովուրդին
մեղքը:

«Լիկեցիք զանձինս ձեր», ըսած էր
Սուրբ Գիւրքը (Ղեւտ. ԺԶ. 29): Ուստի ի
նշան ապաշխարութեան անձներնին կը զըր-
կէին ոչ միայն ուտելիքէ, այլ նաեւ կեանքի
ամէն հաճոյքներէ — լողանք, օծում, մու-
ճակներ հագնիլ, եայլն: Ներքին ու ար-
տաքին ապաշխարութեան այս տօնը, ու-
րուն շնորհիւ մեղքերու քաւութիւն կ'ըն-
դունուէր և որ մաս կը կաղմէր Հին Օրէն-
քի խորհուրդներուն, իր նմանը չունէր
բնաւ հեթանոս կրօնքներուն մէջ, ուր օ-
րինական մաքրութիւնները արտաքին ձե-
ւակերպութիւններ էին միայն:

Մինչև գերութեան վախճանը այս Մո-
մէն զատ չկային ուրիշ պարտաւորիչ ծո-
մեր: Հիմակուան Հրեաներուն քով ալ միակ
պարտաւորիչն է այս Մովսը: Անոնք խըս-
տիւ կը պահեն Բիվիուր (Տօն Քաւու-
թեան) ու անկէ անբաժան հանդիսա-
ւոր ծով՝ ժողովուրդին հաղորդակցու-
թենէն կտրուելու երկիւղով. «Ամենայն
անձն որ ոչ խոնարհեցի յաւուր յայնմիկ,
սատակեցի ի ժողովրդինէ իւրմէ» (Ղեւտ.
ԻԳ. 29): Սակայն հիմա չկան այլեւ ո՛չ
քահանայապետ, ոչ Սրբութիւն Սրբոց,
ուր կը տարուէր զոհուած ցուլին ծխացող
արխնը, և ոչ քաւութեան նոխաղ: Ատոնց
տեղ կը բռնեն քահանաներուն ապաշխա-
րութեան աղօթքներն ու ծումապահու-
թիւնը:

Համեմատաբար հին ծէս մը, պահուած
տակաւին քանի մը հրեայ համայնքներու
մէջ, որոնք հոգիներու հետ հաղորդակցու-
թեան մէջ ըլլալ (cabale) կը կարծեն ինք-
զինքնին, քաւութեան նոխաղը կը փոխա-
րինէ աքաղաղով մը ու հաւով մը: Այր մար-
դիկը աքաղաղը կը բռնեն ձեռքերնին ու
կրկնէ՝ հաւը, կը դարձնեն զանոնք, ու ա-
նոնց գլուխները երեք անգամ իրարու կը
զարնեն ու կ'ըսեն. «Ահա՛ իմ ներկայա-
ցուցիչս, ահա՛ փոխանորդս, իմ քաւու-
թի՛ւնս: Թո՛ղ ասիկա մեռնի ու ես երկարա-
կեաց ըլլամ և խաղաղ ու բարի կեանք մը
ունենամ» (Joseph Bonsirven, Sur les Rui-
nes du Temple, էրևս 238):

Հիմակուան այն Հրեաները, որոնք

սովորաբար հեռու կը մնան կրօնական պարապկանութիւններէ, Քառութեան Տօնին եթէ ծոմ ալ չպահեն՝ սինակոկի կ'երթան անպատճառաւ, թէ՛ առհաւութեամբ և թէ՛ ծանր վտանգի մը վախէն, որ կրնայ սպառնալ անտարբերներուն: Իսկ բարեպաշտ Հրեաները, ի նշան ապաշխարութեան ու անմեղութեան, կը հագնին ճերմակ լաթեր, սովորաբար զանոնք՝ որոնցմով պիտի թաղուին եաքէն (Անդ, Երեմ 241):

Բ. Համարային ծոմեր ու մասնաւոր ծոմեր՝ *ursufnj* կարգի պարագաներու մէջ:

Հին Հրեաները, արդի Հրեաներուն պէս, հանրային ծոմեր կը պահէին արտաքոյ կարգի ունէ պարագայի մը (*), զոր օրինակ՝ պատերազմելէ առաջ (Յուդիթ, Ի. 26), թագաւորի մը մահուան առթիւ (Ա. Թագ. ԼԱ. 13), քաւելու համար հասարակաց յանցանք մը (Ա. Թագ. Է. 6), հեռացնելու համար ընդհանուր աղէտ մը (Յուդիթ, Գ. 8, 12), եւայլն: Իսկ մասնաւոր ծոմեր կը պահուէին զանազան պատճառներով: Այսպէս Դաւիթ ամբողջ օր մը կը պահէ Սաուլի մահուան տօնութով (Բ. Թագ. Ա. 12), ու եաքէն՝ իր հիւանդ զաւկին առողջութեան համար (Բ. Թագ. ԺԲ. 16, 21-23): Աքատր՝ կըշտամբուելով Եղիա մարգարէէն՝ ծոմ կը պահէ, հեռացնելու համար աստուածային վրէժ-խնդրութիւնը (Գ. Թագ. ԻԱ. 27-29): Եսթեր ծոմապահութեամբ կը խնդրէ Աստուծմէ պաշտպանել իր ժողովուրդը Համանի խարդաւանանքներուն դէմ (Եսթ. ԺԴ. 2): Եզրաս ծոմ կը պահէ՝ որպէսզի գերութենէն ետք երջանիկ դարձ մը ունենայ Երուսաղէմ (Ա. Եզր. Է. 21): Յիշենք նաեւ Մովսէսի, Եղիայի և Յիսուսի քառասնօրեայ հրաշալի ծոմապահութիւնները:

Գ. Պարսաւորիչ ծոմեր՝ Բաբելոնի գերութենէն յետոյ:

Հրէից բարեպաշտութիւնը մեծապէս աճեցաւ Բաբելոնի գերութենէն ետք: Անոնք բացի Եօթներորդ ամսուան (Քառութեան Տօնի) ծոմէն, հաստատելին Զորբորդ, Հինգերորդ ու Տասներորդ ամիս-

ներու ծոմերը (Զաք. Է. 5, Ը. 19), ինչպէս նաեւ երկրորդ ծոմ մը՝ Եօթներորդ ամսուն ու նախապարաստական ծոմ մըն ալ՝ Փոլարիմի Տօնէն առաջ (Եսթ. Թ. 31): Ռարբիներու աւանդութեան համաձայն՝ ծոմի օր էր Թամուզ (Եօթներորդ) ամսուան 17-ը, վասնզի այդ օրը խորապակուեցան Օրինաց Տախտակներն ու զաղրեցաւ մըշտընջինաւոր զոհը: Ծոմ կը պահէին նաեւ Ար (Հինգերորդ) ամսուն 9-ին՝ ի յիշատակ Տաճարի աւերին, ու Թեպէթ (Տասներորդ) ամսուն 10-ին՝ ի յիշատակ Երուսաղէմի գրաւման Քաղղէացիներէն (558 Ն. Ք.):

Քրիստոսի ժամանակ Հրեաները ամսական ծոմեր ալ ունէին, որոնցմէ երեքը կը պատահէր Նիսան ամսուն: Անոնց Մեծ Ժողովը կամ Սինեդրիոնը անձրեւի համար սահմանած էր ծոմի օրեր (Երեք և Նոյնիսկ վեց օր): Սինակոկներն ալ տեղական ծոմեր կը հրամայէին, ազատուելու համար քաղաքներու կամ գիւղերու սպառնացող ունէ պատուհասէ:

Դ. Կամաւոր ծոմեր:

Բարեպաշտ Հրեաները, մասնաւորապէս Փարիսեցիները, ծոմապահութիւն կ'ընէին շաբաթը երկու անգամ, երկուշաբթի և հինգշաբթի օրերը, ըսելով թէ՛ երկուշաբթի օրը Մովսէս բարձրացած է Սինա Լեռը ու հինգշաբթի իջած է անկէ: Եզրասի կը վերագրուի այս ծոմին հեղինակութիւնը: Աւետարանին մէջ կը հանդիպինք տաակի Փարիսեցիին՝ որ կը պարծենայ պահելուն համար շաբաթական այս երկու ծոմերը: Նոյնը կ'ընէին նաեւ Յովհաննէս Մկրտիչի աշակերտները:

Հիմակուան Հրեաներն ալ, հետեւելով իրենց նախնիքներու օրինակին, ծոմապահութեան կ'ենթարկէին ինքզինքնին ջնչին պատճառներու համար, ինչպէս՝ հաճելի երազներ տեսնելու, երազի մը մեկնութիւնը գտնելու, ձախորդ գուշակութիւն մը հեռացնելու համար, «գործինակ՝ եթէ երազնուն մէջ տեսնեն Օրինաց Դիրքին այրիլը, ակոսներնուն կամ տանը գերաններուն թափիլը եւայլն» (Joseph Bonsirven, Երեմ 248-249):

(*) Երուսաղէմի Հրեաներու մէկ հատուածը վերջերս ծոմի օր մը սահմանած է Լալլի Պասին գէպքին առթիւով:

Ե. Ծոմապահութիւնն ու անոր նպատակը: Սովորական ծոմապահութիւնը միօր-

եայ էր, ու կը տեւէր մէկ արեւը մարը մըտնելէն մինչեւ միւսը: Այդ օր կը հրաժարէին տմէն տեսակ կերակուրներէ մինչեւ այն վայրկեանը՝ ուր երկինքի վրայ կ'երևէին միջակ մեծութեամբ երեք աստղեր: Պէտք էր զգուշանալ ծոմապահութենէ շարաթ եւ աօնի ու ամսամուտի կամ նոր լուսինի օրերը: Այսպէս կ'ընէր Յուդիթ. «Եւ պահէր նա զամենայն աւուրս այրութեան իւրոյ, բայց զօր շարաթուն եւ զամսամուտի եւ զտարեկանացն եւ զուրախութեան Տանն Իսրայէլի» (Յուդիթ, Ը. 6):

Մանուկներն իսկ, ինչպէս նաեւ յղի եւ ստնտու կիները, պարտաւոր էին պահել Սինկղրիոնի սահմանած ծոմերն ու Արամու 9 ի ծոմը՝ ի յիշատակ Տաճարի աւերին:

Երբ պարզ էր ծոմը՝ կրնային օծուիլ ու երեսներն լուալ: Խիստ ծոմերու ժամանակ չէին ողջուներ նոյնիսկ իրենց բարեկամները, քուրձ կը հագնէին ու մոխիր կը ցանէին իրենց գլխուն ու գէմքին վրայ: Այս առթիւ Հերոնիմոս խօսելով իր ժամանակի Հրեաներու մասին՝ կը գրէ. «Անոնք կուլան, բոկոտն կը շրջին, մոխիրի մէջ կը թաւալին ու խորգի վրայ կը պառկին, եւ ի լրումն աւելորդապաշտութեան՝ Փարիսեցիներու չնչին սովորութեան համաձայն ոտպով կը լուծեն իրենց ծոմերը, ցոյց տալու համար թէ ատճի կորսնցուցած են իրենց անդրանկութեան իրաւունքը» (Նաւակ ԼԹ. առ սրբունին Պաւլիկէ):

Բաւական չէին, սակայն, արտաքին այս ցոյցերը, եթէ անոնց համապատասխան չըլլային նաեւ հոգեկան զգացումներն ու ողորմութեան եւ արդարութեան գործերը:

Նսայիի մարդաբնութեան մէջ Աստուած կը յանդիմանէ թեթեւ ընթացքը պահեցողներուն.

«Եթէ կորացուցես իբեւ զանուր զպարանոց քո,
եւ քուրձ եւ մոխիր ի ներոյ սարածանցես,
Սակայն եւ ոչ զայն կոչեցի պահել եւ օր ընդունելի.
Ո՛չ զայնպիսի պահել ընտելի, ասէ Տէր:
. . . Բեղեա քոյցեցող զնայ քո,
եւ զայնաս անյարկա սառ ի սուգ քո.
Եթէ ճեսանցես զմեկն՝ զզեցուցանելի,
եւ ընտանեաց զաւակի քո զակն մի՛ արկանցես:
Յայնժամ ծաւալեսցի կանուխ յոյս քո. . . »

(Նսայի, ԾԲ. 5—8)

Նոյնը ըստած է նաեւ Իմաստութեան

Դիրքին մէջ. «Մարդ որ ի բաց կացցէ ի մեղաց իւրոց, եւ վերստին զայն առնէ, զինչ օգուտ առնէ խոնարհեցուցանելով զինքն (պահօք), զազօթս նորա ո՞վ ոք լուրցէ» (Իմաստ. ԼԴ. 31):

Վերջացնելէ առաջ յիշենք՝ թէ Դրիստոսի ժամանակ Փարիսեցիներու ծոմը, զոր կը պահէին՝ տպականելով իրենց երեսները, որպէսզի գրաւեն մարդոց ուշադրութիւնն ու յորդանքը, խապառ հեռու էր խոնարհութեան այս զգացումներէն (Մատթ. 23. 16): «Այլ զու, կ'ըսէ Փրկիչը, յորժամ պահիցես՝ օ՛ժ զգլուխ քո եւ լուա՛ գերեսս քո, զի մի՛ երեսեցիս մարդկան իրրեւ զպահող, այլ՝ Հօրն քում ի ծածուկ, եւ Հայրն քո որ տեսանէ ի ծածուկ՝ հատուցէ քեզ» (Մատթ. 23. 17—18):

Հայացուց

Մ. Ե. Ն.

ՊԱՐԱՊՄՈՒՆՔ

Ի Ս. ԳԻՐՍ ՆՈՐ ԿՏԱԿԱՐԱՆԻ(*)

Քննեցի՛ գգիրս: ՅՀ. 5, 39:

Ե.

«ԶԻ ԴՈՒՔ ՅԱԶԱՏՈՒԹԻՒՆ ԿՈՉԵՅՆԱԼ ԷՔ, ԵՂԲԱՐԹ» (Գղ. 5, 13):

1.

Ազատութիւն, — Իրրեւ զի գեղեցիկ է, զի՛ ցանկալի է այս անուն. բայց սակայն քանի՛ յաճախագոյնս թեւր իմացեալ եւ չարաշար ի կիր արկեալ:

Ազատութիւն բառն բազմադիմի մտօք վարի: Ընդհանուր պայմանաւ առեալ կը նշանակէ յիմնական ազատ լինելոյ յօր եւ իցէ արդելիչ, խափանարար, նեղիչ, բռնադատիչ, ճնշիչ եւն. իմեքէ, հայեցեալ թէ՛ ի մարմնաւոր, նիւթական եւ վայրական հանգամանս, եւ թէ՛ ի քաղաքական հասարակաց իրս, եւ թէ՛ պաշտօնեալ ի հոգեւոր, իմացական եւ բարոյական պարագայս:

(*) Տե՛ս ՍԻՈՆ 1928, էջ 262 հհ. եւ 330 հհ. եւ ՍԻՈՆ 1929, էջ 68 հհ. եւ 166 հհ.: